

ZÁCHRANNÉ PROGRAMY V ICHTYOLOGII

Action plans in the ichthyology

Stanislav LUSK¹, Věra LUSKOVÁ¹, Lubomír HANEL², Karel HALAČKA¹

¹ Ústav biologie obratlovců AV ČR, Květná 8, 603 65 Brno

² Správa CHKO Blaník, Louňovice pod Blaníkem

Výskyt a stav populací některých druhů, které jsou součástí původní ichtyofauny hydrologického systému České republiky, je hodnocen z hlediska další perspektivy jako kritický. U některých druhů můžeme konstatovat, že dokonce vymizely (L u s k , H a n e l 1996, L u s k , H a n e l 2000). Zcela logicky vyvstává oprávněná otázka, zda je možno a jakým způsobem uplatnit aktivity, které by umožnily obnovu výskytu vymizelého druhu a výrazné posílení populací druhů ohrožených. V této souvislosti je potřeba zdůraznit, že tato problematika je součástí komplexního přístupu k uchování a případné obnově původní biodiverzity.

Základní legislativní předpisy týkající se ochrany přírody a krajiny a jejich součástí jsou zákon ČNR č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny (dále jen „zákon“) a navazující vyhláška MŽP ČR č. 395/1992 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona ČNR č. 114/1992 Sb. o ochraně přírody a krajiny (dále jen „vyhláška“). Tento zákon zakotvuje jako obecně platnou zásadu ochranu všech druhů a rostlin. V souvislosti s tzv. zvláště chráněnými druhy, které jsou jmenovitě uvedeny včetně klasifikace stupně ohrožení ve vyhlášce č. 395/1992 Sb., je v zákonu č. 114/1992 Sb. zavedena a vymezena kategorie tzv. „záchranný program“.

Zákon č. 114/1992 Sb. - § 52

„K ochraně zvláště chráněných druhů rostlin a živočichů zajišťují všechny orgány ochrany přírody záchranné programy s cílem vytvořit podmínky umožňující takové posílení populací těchto druhů, které by vedlo ke snížení stupně jejich ohrožení. Záchranné programy spočívají v návrhu a uskutečňování zvláštních režimů řízeného vývoje, jakými jsou záchranné chovy, introdukce, reintrodukce, záchranné přenosy (§50 ad. 3) a jiné přístupné metody vhodné k dosažení sledovaného cíle“

V §50 ad. 5 je uvedeno „*Bližší podmínky ochrany zvláště chráněných živočichů pokud se jedná o zoologické zahrady, záchranné chovy atd. stanoví MŽP obecně závazným právním předpisem.*“

Orgány ochrany přírody ve smyslu uvedeného zákona jsou: obecní úřady, okresní úřady, správy národních parků a chráněných krajinných oblastí, Česká inspekce životního prostředí, Ministerstvo životního prostředí ČR. V § 79 o působnosti MŽP je mimo jiné uvedeno:

ad. 3-a: *Vydává vyhlášky vyhláshující mimo jiné i zvláště chráněné druhy rostlin a živočichů.*

ad. 3-e: *Zajišťuje záchranné programy (§52) kriticky ohrožených druhů rostlin a živočichů.*

§16 - Ochrana zvláště chráněných druhů živočichů

ad. 2: „Záchranným chovem se rozumí držení většího počtu jedinců zvláště chráněných živočichů za účelem jejich rozmnožování. Záchranný chov lze povolit jen v souladu se záchranným programem (§52) vypracovaným pro příslušný druh. U druhů, které jsou současně zvěří, projedná povolení záchranného chovu orgán ochrany přírody s orgánem státní správy myslivosti. Součástí povolení k záchrannému chovu je stanovení bližších podmínek záchranného chovu, zejména vedení přiměřené evidence a jiných údajů o průběhu chovu“.

ad. 3: „Chov živočichů v zoologických zahradách je chovem zvláštního určení. Hlavním posláním zoologických zahrad je zajišťování chovů ohrožených druhů živočichů chráněných mezinárodními úmluvami, záchranných chovů zvláště chráněných druhů živočichů, zejména kriticky ohrožených, a dále plnění významných vědecko-výzkumných, výchovných a estetických funkcí. Pro zajištění záchranných chovů se zoologickým zahradám vydává povolení podle odstavce 2.“

Komentář:

Uvedené legislativně-právní předpisy sice vymezují pojmy a cíle, které by měly plnit tzv. záchranné programy, ale již ne zcela adresně vymezují, které orgány ochrany přírody by tyto záchranné programy měly zajišťovat (pouze § 79 zákona) a jakým způsobem. V souvislosti s tím návazně vyvstává problém vytvoření základních podmínek pro realizaci záchranného programu, a to je především finanční a odborné zajištění.

V podstatě lze konstatovat, že až do současnosti chyběly konkrétní prováděcí předpisy a metodické postupy, které by upřesnily a konkretizovaly, jak mají být záchranné programy realizovány, a to v souladu s platnou legislativou. My jsme se o problém „záchranných programů“ začali konkrétněji zajímat až v poslední době, a to v souvislosti s kritickým stavem existence některých původních druhů mihulí a ryb v našich vodách (*Eudontomyzon mariae*, *Cyprinus carpio* - divoká forma, *Carassius carassius*, *Alburnoides bipunctatus*, aj.) a s úvahami o případné obnově výskytu vymizelých druhů (*Sabanejewia balcanica*), viz *L u s k , H a n e l (2000)*.

Záchranné programy pro určitý druh v podmínkách ČR jsou zatím výjimkou a jsou spíše projevem osobního zájmu v rámci ochránářské veřejnosti o určitý druh nebo několika blízkých druhů (*P l e s n í k 1998*). Prozatím chybí záchranné programy, které by řešily kritickou situaci v existenci konkrétního druhu. Co se týká ryb, určité pokusy s tzv. záchranným programem snad byly zahajovány (konkrétně se týkalo stěvele potoční, možná i dalších), ale jejich průběh svědčil o převážení jiných zájmů, než zájmů záchranného druhu. Rovněž program na podporu „Vysazování zvláště ohrožených druhů živočichů do volné přírody“, který je realizován v rámci MZ ČR, má dosti daleko od dodržování platných legislativních předpisů, ale i základních principů, zejména s ohledem na ochranu „genetické diverzity“.

V čem spatřujeme základní problémy tzv. záchranných programů včetně záchranných chovů:

1. Jak jsme již uvedli, v podstatě chybí dopracování legislativního rámce, zejména pak vymezení principu odpovědnosti.
2. Dále chybí vypracovaná metodika problematiky „záchranného chovu“. V roce 1998 Agentura ochrany přírody a krajiny ČR (AOPK ČR) v rámci řešení projektu „Ochrana

biodiverzity“ vypracovala návrh zásad pro přípravu záchranných programů zvláště chráněných živočichů (Plesník 1998). Tyto zásady upozorňují na obecné principy výběru resp. volbu druhů (zde je zdůrazňován význam aktuálních „Červených seznamů“) a upozorňují především na základě zahraničních zkušeností na významné aspekty, které by měly být zohledněny při vypracování konkrétního záchranného programu. Obsahují časový harmonogram přípravy a realizace záchranných programů a návrh osnovy záchranného programu. Chybí rozpracování pro jednotlivé skupiny živočichů.

3. Ve vztahu k rybám za základní nedostatek považujeme absenci vymezení, kdo vypracuje konkrétní odborné podklady pro záchranný program, (záchranný) chov, a dále kdo zajistí finanční částky pro jeho realizaci (měl by to být stát). Rovněž subjekt odborné garance považujeme za závažný. Záchranné programy by měly být centrálně evidovány a koordinovány. Pokud nebudou vyřešeny jednoznačně tyto problémy - realizace záchranných programů bude chaotická a povede zejména k ohrožení genetické diverzity.

Konkrétní náměty na objekty záchranného programu

Na základě zhodnocení stavu jednotlivých druhů ichtyofauny České republiky jsme dospěli k názoru, že by záchranné programy měly být realizovány u následujících taxonů:

1. Mihule ukrajinská - *Eudontomyzon mariae* (Berg, 1931)

Status: Kriticky ohrožený druh, v současné době se vyskytuje pouze na jediné lokalitě, asi v 700 m dlouhém úseku Račského potoka ve Velkých Losinách (povodí Moravy). Stav populace je jak z hlediska rozsahu výskytu, tak z hlediska početnosti kritický (H a n e l , L u s k 1998, L u s k , H a n e l 2000).

Postup: Provést revitalizaci Račského potoka tak, aby se výrazně prodloužil úsek toku, kde se může mihule vyskytovat (meandrující koryto se střídáním písčitého dna a jemných náplavů). Soustavně - po dobu 2 - 3 roků každoročně ověřovat stav populace a současně připravovat možné posílení populace introdukcí minoh, případně i dospělců z populací na území Slovenska a to po vyhodnocení genetických rizik. Optimální by bylo posílení z přítoků Moravy na území Slovenska (Myjava ?).

2. Kapr obecný (divoká forma) - *Cyprinus carpio carpio m. hungaricus* Heckel, 1836

Status: Kriticky ohrožená forma hospodářsky nejvýznamnějšího druhu, v současnosti se ojediněle objevují jedinci vzhledově připomínající původní divokou formu tzv. dunajského sazana v dolním toku Dyje a Moravy na území ČR.

Postup: Souběžně je potřeba realizovat vybraně účelové revitalizační a rehabilitační projekty v oblasti aluvia dolního toku Dyje – obnova laterální a longitudinální migrační propustnosti systému, trvalé napojení odříznutých meandrů (ramen) na aktivní tok, řízené zaplavování aluviálních luk pro výtěr fytofilních druhů ryb, aj. Paralelně vytvořit chov původního dunajského sazana a produkovanými násadami dlouhodobě zarybňovat hydrologický systém oblasti dolního toku Dyje. Je počítáno s využitím chovu dunajského sazana – původní divoké formy kapra obecného, který existuje na Slovensku v Nových Zámčích.

3. Sekavčík horský - *Sabanejewia balcanica* (Karaman, 1922)

Status: Vymizelý druh. Původní výskyt na území ČR byl zjištěn pouze v povodí Bečvy. Druh poprvé zjištěn v roce 1943 a poslední nálezy pocházejí z období před rokem 1960

(K u x 1957, B a n a r e s c u , O l i v a 1966). Prověření lokalit původního výskytu a průzkum dalších vhodných úseků v povodí Bečvy v letech 1997-1999 skončil s negativním výsledkem (L u s k et al. 2000).

Postup: Jedinou možnou cestou je introdukce tohoto druhu z lokalit na území Slovenska. Je potřeba zvolit dvě nebo tři vhodné lokality v povodí Bečvy a tam po několik let soustavně vysazovat minimálně po 100 - 200 exemplářích. U těchto importovaných jedinců je třeba provést předem genetickou a biochemickou analýzu. Pro obnovu výskytu tohoto druhu je nutno využít dovozů pouze jednoho zdroje (lokality).

Závěr

Záměrně jsme nastolili problematiku záchranných programů, neboť těm by měla připadnout významná úloha při obnově a uchování jak druhové tak i genetické biodiverzity. Pro oblast ichtyologie (mihule a ryby) by měl být realizován následující postup:

„MŽP“ zajišťuje záchranné programy (§79 3e zákona)“ - lze chápat tak, že zajišťuje v plném rozsahu od metodického vedení přes odborné zajištění v rámci jednotlivých programů včetně finančního zajištění a kontroly realizace.

= Veškeré návrhy i realizované záchranné programy by měly být registrovány v jednom centru (např. při AOPK), tím se zabrání duplicitě aktivit.

= Pro posouzení návrhů záchranných programů zvláště chráněných druhů by měla být ustanovena odborná komise (např. při AOPK s doplněním o další odborné experty) a teprve po projednání a doporučení by mělo být přistoupeno k realizaci.

= Předpokladem pro realizaci záchranného programu musí být naprosto jasný postup, tj. odborné posouzení, realizační subjekt, finanční zajištění, organizační zajištění včetně vymezení konečných cílů (obnova populace, posílení populace a pod.).

Za nezbytné považujeme vypracovat jasný výklad, kdo zajišťuje záchranné programy (§79 3e zákona), mělo by to být MŽP ČR a návazně vydání závazného právního předpisu k záchranným chovům (§50 ad. 5). Subjekty pro realizaci záchranných programů by měly mít licenci udělovanou na základě odborně-organizačního posouzení předpokladů pro jejich realizaci. Licenci by udělovala odborná komise ustanovená MŽP ČR. Realizace záchranných programů by měla být financována ze zdrojů MŽP ČR. Při nedodržení podmínek pro realizaci záchranných chovů by měly být stanoveny sankce, včetně odebrání licence. Pokud nebude finanční zajištění záchranných chovů financováno ze státních prostředků, je velmi obtížné vymáhat splnění podmínek a cílů záchranného programu.

Summary

The so-called action plans should enable the support of populations or the restoration of extinct populations of endangered species. In the present contribution, the problems of action plans are assessed regards the legislative rules on the nature protection in the Czech Republic. As well, assessed is the actual state within these problems, and presented are several recommendations to a change and precision of the hitherto rules. We consider the central coordination of action plans and assessing of them by specialists before the realization to be of the highest importance. Since the national organs are responsible for the nature protection, the realization of action plans including the rescue rearings should be

supported by national funds. The subjects charged with the realization of action programs should be licenced by the state.

At the present time, the arrangement of the „Action Plan“ should be applied in several endemic (original) species of critical status in their occurrence (*Eudontomyzon mariae*, wild form of *Cyprinus carpio*, *Carassius carassius*, *Alburnoides bipunctatus*) or of the species which disappeared from the Czech Republic waters (*Salmo salar*, *Sabanejewia balcanica*).

Poděkování

Příspěvek byl vypracován na základě výsledků grantových projektů s ichtyologickou tematikou. Konkrétně se jedná o grant Grantové agentury AV ČR r. č. A6087704 a o granty Grantové agentury ČR r. č. 523/97/S056, r. č. 206/97/0684, r. č. 514/95/0203.

LITERATURA

- BANARESCU, P., OLIVA, O., 1966: A note on *Gobio kessleri* Dybowski, 1862, and *Gobio albipinnatus* Lukasch, 1933 (Cyprinidae, Osteichthyes) from the River Bečva. *Věst.čs. Společ. Zool.*, 30: 1-4.
- KUX, Z., 1957: Příspěvek k poznání ichtyofauny dunajského povodí ČSR. *Čas. Moravského musea*, 42: 67-85.
- LUSK, S., HANEL, L., 1996: Druhová diverzita ichtyofauny České republiky. *Biodiverzita ichtyofauny ČR (I)*: 5-15.
- LUSK, S., HANEL, L., 2000: Červený seznam mihulí a ryb v České republice - verze 2000. *Biodiverzita ichtyofauny ČR (III)*: 5-13.
- LUSK, S., LUSKOVÁ, V., HALAČKA, K., 2000: On the occurrence of populations of the genera *Cobitis* and *Sabanejewia* (Pisces, Balitoridae) in the Czech Republic. *Folia Zool.*, 49 (Supl.1): in press.
- PLESNÍK, J., 1999: Zásady přípravy záchranných programů pro zvláště chráněné druhy živočichů. *Ochrana přírody*, 54 (7): 210-214.
- VYHLÁŠKA Ministerstva životního prostředí České republiky č. 395/1992 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny.
- ZÁKON České národní rady č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny.